

בהירת דוד על פני שאול (א, ט)

הרב יחיאל מאיר

א.

יומא כב, ב: "שאול באחת ועלתה לו דוד בשתים ולא עלתה לו". והיינו ששאול חטא פעם אחת וכבר נדחה מן המלוכה, ואילו דוד חטא פעמיים - באוריה ובהסתה - ובכל זאת נשאר מלך. ובאמת יש לבאר מה עיקר טעם דחיית שאול, ומפני מה לא נשאו לו על חטאו האחד. כאשר חטא שאול והשאיר את הצאן והבקר במלחמת עמלק, הצדיק את עצמו בכך ש"חמל העם על מיטב הצאן והבקר למען זבוח ליהוה אלהיך ואת היותר החרמנו".¹ אין החטא שלו אלא של העם, והוא רק נגרר אחריו, ועל זה מוכיחו שמואל "הלוא אם קטון אתה בעיניך ראש שבטי ישראל אתה וימשחך יהוה למלך על ישראל... ולמה לא שמעת בקול יהוה ותעט אל השלל ותעש הרע בעיני יהוה".²

ובאמת, כל השומע את דברי שאול עשוי לסבור שחטאו של שאול הוא בכך שהיה חלש מול העם, ונגרר אחריהם במקום לעמוד על שלו ולשמוע לדבר ה'. אך מהתבוננות בתוכחתו של שמואל משמע ששמואל ראה את עיקר החטא בכך ששאול עצמו "עט אל השלל", וכן נראה מתוך גוף הסיפור כפי שהוא מתואר בנביא - "ויחמול שאול והעם על אגג ועל מיטב הצאן והבקר והמשנים ועל הכרים ועל כל הטוב ולא אבו החרים".³ ועולה מהכתוב שהחטא מתחילה בא על ידי שאול, ובוודאי לא באופן ששאול הקטין את עצמו כנגרר אחרי העם.

ובאמת, המתבונן בכל מהלכי שאול רואה מלך תקיף מאוד שאינו נושא כלל את פני העם, וכמדומה שהוא אף מן המלכים התקיפים ביותר המוכרים לנו ממלכי ישראל ויהודה. כאשר הוא מוציא את העם למלחמה על יבש גלעד בתקיפות רבה מאוד, הוא תופס את העם עד לאחד: "ותצלח רוח אלהים על שאול כשמעו את הדברים האלה ויחר אפו מאוד ויקח צמד בקר וינתחמו וישלח בכל גבול ישראל ביד המלאכים לאמור אשר איננו יוצא

1. א טו, טו.

2. א טו, יט.

3. א טו, ט.

אחרי שאול ואחר שמואל כה ייעשה לבקרו ויפול פחד י־הוה על העם ויצאו כאיש אחד".⁴ נראה מפסוקים אלו ששאול ידע להתנהל עם העם בתקיפות. וכמו כן מצינו הנהגה תקיפה זו במלחמה על מצב פלשתים: "ויואל שאול את העם לאמור ארור האיש אשר יאכל לחם עד הערב ונקמתי מאויבי ולא טעם כל העם לחם",⁵ ואחר כך כשהעם אכלו על הדם: "ויעט העם אל השלל ויקחו צאן... ויגידו לשאול לאמור הנה העם חוטאים לה' לאכול על הדם ויאמר בגדתם גולו אלי היום אבן גדולה".⁶ וכמוכן במלחמה עם דוד שגם בה שפט שאול לחומרה את כל מי שהיה ספק בנאמנותו אליו.

ומאידך כשאנו מתבוננים בדוד, אנו רואים את הנהגתו עם העם בענווה גדולה. כאשר בא דוד לבנות את בית המקדש הוא אומר: "ויקם דויד המלך על רגליו ויאמר שמעוני אחי ועמי אני עם לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית י־הוה ולהדום רגלי א־להינו והכינותי לבנות".⁷ וכן מצינו בו כאשר קבע את הכלל שחלק היושב על הכלים כחלק היורד במלחמה: "ויאמר דוד לא תעשו כן אחי את אשר נתן י־הוה לנו וישמור אותנו ויתן את הגדוד הבא עלינו בידינו ומי ישמע לכם לדבר הזה כי כחלק היורד במלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלוק".⁸ אפילו כאשר נלחם בו שאול הייתה הנהגתו בענווה גדולה למול שאול, ודיבר אליו בכבוד גדול בין בפניו ובין שלא בפניו. כך גם במרד אבשלום כאשר הביאו אליו הכהנים את הארון אמר להם "השב את ארון הא־להים העיר אם אמצא חן בעיני י־הוה והשיבני והראני אותו ואת נוהו ואם כה יאמר לא חפצתי בכך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו".⁹ וגם לאחר המרד לא כעס על העם שמרד בו, ולא הרג את שמעי בן גרה שקילל אותו ואפילו לא הניח לאחרים לפגוע בו. ומתוך כך ניכר כל הזמן שלא הוא גופו העיקר אלא ה' שהמליך אותו, ובניגוד לשאול שנהג במלכות מנהג בעלות.

ונראה שלחילוק זה התכוונו חז"ל שאמרו בעירובין: "בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידם בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיימה תורתן בידם, דוד גלי מסכתא שאול לא גלי מסכתא, דוד דגלי מסכתא כתיב ביה יראיך יראוני וישמחו, שאול דלא גלי מסכתא כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע".¹⁰ ופירש"י: "דגלו מסכתא - למדו לאחרים".

ובאמת יש להבין, היכן מצינו בדוד 'דגלי מסכתא' ובשאול 'דלא גלי מסכתא'.

4. א יא, ו-ז.

5. א יד, כד.

6. שם, לג.

7. דברי הימים א כה, ב.

8. א ל, כג-כד.

9. ב טו, כו.

10. נג, ב.

ונראה שכוונת הגמרא למה שנתבאר, ששאל היה חותך את דבריו בלא לפרש אלא גוער בעם, והעם קיבל את דבריו רק מכח הסמכות שהחזיק בידיו, ולכך לא נתקיימה תורתו, והיינו שהמלכות שלו לא המשיכה.

ואילו דוד היה מפרש דבריו בנחת ומבאר אותם, בין בענין הקמת המקדש וחלק היושבים על הכלים ובין במלחמתו עם שאול ואופן חזרתו אחרי מרד אבשלום, ולא כפה את דבריו מצד הסמכות שלו, ולכן נתקיימו תורתו ומלכותו בידו.

אלא שיש להבין מהו יסוד ההבדל בין שאול לדוד שהביא להנהגתם השונה, ומפני מה נדחה שאול מפני דוד. וכמו כן יש להבין מדוע התקיימות המלוכה תלויה בענין של 'גלי מסכתא'.

עוד צריך להבין כיצד יתכן ששאול שלמרות היותו גבוה משכמו ומעלה מכל העם, בכל זאת היה נחבא אל הכלים ולא חפץ כלל במלוכה, ואילו לאחר שנתמנה למלך הנהיג את העם בתקיפות רבה, ואחר כך נלחם על מלכותו אף לאחר שנביא ה' שמינה אותו אמר לו שכבר נדחה מן המלוכה, ואף לאחר שהוברר לו שנדחה מן המלוכה היה חשוב לו מאוד ששמואל ילך עמו לבית ה' כדי לכבדו, והיה עסוק הרבה בכבודו סביב ענין המלוכה. ואילו דוד לעומתו שכלל לא מצאנו בו התנגדות למלוכה והיחבאות אל הכלים, אלא אדרבא הכניס את עצמו להריגת גְּלִית, הוא זה שבסופו של דבר היה המלך שהקטין את עצמו כל כך, וכאשר ברח מירושלים לא לקח עמו כלל גינוני מלכות, ואמר: "אם אמצא חן בעיני ייְהוָה והשיבני והראני אותו ואת נוהו, ואם כה יאמר לא חפצתי בך הנני יעשה לי כאשר טוב בעיניו".¹¹

ב.

כל אדם יש לו שני פנים בנפשו ושניהם נחוצים לו, יש את הפנים בהם הוא מופיע כלפי חוץ, ויש את הפנים בהם הוא חי עם נפשו ובוחר אותה לעומק. כל אדם יש לו 'תוך' ויש לו 'בר'.¹² הבר, אלו הם הפנים שכלפי חוץ ובהם מופיע האדם כפי איך שהוא פועל, כפי איך שהוא מציג עצמו לאחרים, וכפי איך שהוא רוצה ומאמין שצריך להיות. והתוך, אלו הפנים של האדם כלפי עצמו, בהם הוא יודע את מה שהוא באמת, את ההבדל בין מה שהוא בפועל למה שהוא רוצה וצריך ומציג את עצמו, ושם הוא מכיר בחולשות שלו.

11. שמואל ב טו, כה-כו.

12. ואין זה ענין למה שגינו חז"ל את מי ש'אין תוכו כבדו', ושם הכוונה היא למי שאין ליבו שלם עם הדרך הטובה בה הוא הולך ואינו עושה את זה אלא כלפי חוץ, והרי הוא מקצת רשע בתוך תוכו. ואילו במאמר זה המשמעות של 'תוכו' היינו החלק בו האדם מודע לחולשות ולרצונות שלו שאינם מתאימים לתורה ולאמת, ואינו מנסה להתכחש אליהן. וזה שיבחו חז"ל שלא יאמר האדם 'אי אפשי בכשר חזיר, אי אפשי לבוא על הערוה, אלא אפשי ואבי שבשמים גזר עלי', והיינו שידע מה הן תשוקותיו השפלות, אלא שבוחר לא לממש אותן מפני הקשר לקדושת אביו שבשמים.

שני פנים אלו מוכרחים לו לאדם, ואם יוותר על אחד מהם, הרי הוא פוגם ומהרס את נפשו, אם הוא מתכחש ל'תוכו' ואינו נמצא אלא ב'ברו', ומדמה את 'תוכו' ל'ברו', הוא מתכחש לאופיו ולסגנונו הפנימי ולחולשות הנובעות מזה, ואז אף הדברים הטובים שעושה אינם מחוברים ל'תוכו', למקום בו הם צריכים לפעול את פעולתם, היות ומחק מעצמו את כל העולם החי של הרגש. ומאידך מי שאין לו אלא 'תוך' ובו הוא משתמש אף ל'ברו', אינו נותן לעצמו מקום לבוא לדרגה גבוהה יותר, למקום שהוא דורש מעצמו מחמת איך שהוא מבין שצריך להיות, אלא כל כולו נמצא רק בתחושותיו, ואלו לא נמצאות דווקא במקום הטוב ביותר.

פער זה נוצר בעקבות חטא הדעת "וידעו כי עירומים הם ויעשו להם חגורות"¹³. אז נוכח האדם לראות שאף בתכונותיו ותשוקותיו הטבעיות מעורב רע, ואינו יכול להיראות כלפי חוץ עם אותם רצונות, אלא יש את הצורה בה הוא מופיע כלפי חוץ, שהיא שונה ממה שהוא באמת, ולכך מוכרח הוא שתהיה לו חגורה כדי להסתיר את התאוות המשולחות שאינן כהוגן, וצריך הוא לכבוש אותן ולעטות עליהן הופעה חיצונית שאינה מכירה בהן.

וככל שמטיב האדם להבחין בין שני הפנים הללו שבנפשו, יודע הוא להתייחס ולהתמודד נכון יותר, הן להצלחותיו והן לכישלונותיו. יודע הוא שלמרות שהצליח לעשות מעשים גדולים כהנה וכהנה, יש בליבו אף את התכונות הרעות שהיה צריך לכבוש בשביל זה, ואינו מכחש לעצמו שהוא רק מושלם. ומאידך כאשר הוא נכשל ונופל, אינו מאבד את כל מה שיש לו, ומבין שזה בא מהחלק בנפשו שעדיין אינו מתוקן. ואף שבדרך כלל כלפי חוץ הוא נראה מושלם, הוא מודע היטב לחסרונותיו, ולכך שפעמים שהם יפרצו כלפי חוץ, ואף שהוא רוצה להיות טוב יותר. זו הדמות שהוא משתדל להיות בה ככל האפשר, ואין נפילתו סותרת לזה. כאשר האדם לא מתבלבל, ואינו מדמה שכל כולו נמצא בצורה בה הוא מופיע כלפי חוץ, ויש לו את ההבחנה הנכונה בין שני חלקים אלו, אף היחס שלו ל'משרה' בה הוא נושא אינו מבלבל אותו, הוא מלכתחילה יודע שהוא אינו הולם את המשרה שניתנה על ראשו, וזה כל כך ברור לו עד שהוא לא מרגיש לא נעים עם חוסר ההתאמה הזו כיוון שבסך הכל הוא נבחר לשאת את המשרה כדי לעשות את מה שהיא דורשת, אך מכל מקום יודע הוא מלכתחילה שבוודאי הדרגות הפנימיות שלו אינן מתאימות לזה.

ומאותה סיבה, גם כאשר הוא נכשל, הכשלון אינו סותר את ה'משרה' שלו, כי כיוון שמלכתחילה היה ברור שהוא אינו נמצא שם ברום המעלה, הרי שיתכן בהחלט שפעם אחת לא הצליח לעמוד ברום מעלת משרתו, וממילא הוא אינו מוכרח להצדיק את עצמו ואת טעויותיו בכדי להמשיך להחזיק במשרה.

וכך אנו מוצאים בדוד, שעם כל דרגותיו הוא חושש מחטאים עד מאוד ואף יותר מכל אדם

"תורת ייִהוּה תמימה... פקודי ייִהוּה... מצוות ייִהוּה... יראת ייִהוּה... משפטי ייִהוּה... גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב שגיאות מי יבין מנסתרות נקני גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב".¹⁴ דוד חרד שלמרות זהירותו הרבה בכל חלקי התורה וענייניה ואף בדברים שאדם דש בעקביו, מכל מקום צריך הוא עזרה גדולה כדי שלא ליפול ב'שגיאות' ב'נסתרות' וב'פשע רב' וימשלו בו 'זדים', למרות כל דרגותיו. הוא חושש שעלול הוא ליפול חלילה בחטא, ואינו מנסה להתכחש לזה.

לעומתו, מי ששם את 'ברו' ב'תוכו', הרי שמלכתחילה כאשר מציעים לו את המשרה, הוא מתחלחל מהאפשרות שהוא הקטן יחזיק בה, שהרי יודע הוא את קוטן מעלתו ושאינו ראוי לה. אך כאשר בסופו של דבר הוא נבחר לה, הוא עשוי לדמות שאף 'תוכו כברו', וכל הרגשת הקטנות שהייתה לו עד הנה נעלמת כליל, שהרי הוא בעל משרה רמה זו, ועל כן אף כאשר יטעה אין הוא יכול להודות בטעותו, היות וטעות זו סותרת את כל הצורה בה הוא תופס את עצמו, וממילא הוא ממשיך לאחוז בטעויותיו עד אשר נדחה ממשרתו.

ג.

ובאמת, הבדלים אלו ניכרים מאוד בין דוד לשאול, אצל דוד המקום הפנימי של הנפש הוא העיקרי, ואינו אלא 'נושא' את המלכות שהטילו עליו, עד כדי שפעמים אף המקום הפנימי של הנפש פורץ לו גם לצורת ההופעה החיצונית ואף לניהול המלכות בפועל. ואילו אצל שאול המקום החיצוני של האישיות נמצאת אף בתוך תוכו, הוא תופס את עצמו שהוא מלך, והופעה זו מגיעה למקומות הפנימיים ביותר של החיים, שגם בהם הוא מלך ולא אדם עם חסרונות.

וכבר עמדו חז"ל על ההבדל בין שאול לדוד בענין הבגדים, וזה לשונם: "ותצא מיכל בת שאול לקראתו ותאמר מה נכבד היום מלך ישראל בהגלות נגלות לעיני אמהות עבדיו כהיגלות נגלות אחד הריקים, אמרה היום נגלה כבוד בית אבא, אמרו עליו על בית שאול שלא נראה מהם לא עקב ולא גודל מימיהם, וכדכתיב ויבא אל גדרות הצאן אשר על הדרך ושם מערה ויבא שאול להסך את רגליו".¹⁵ ומבואר שצניעות גדולה הייתה בשאול שמימיהם לא ראו מהם כלום מתחת לבגדים. ואילו אצל דוד מצינו להיפך שהיה משחק לעיני כולם בלבוש פשוט וחלקי. ובברכות אמרו על דוד "כל המבזה את הבגדים סוף אינו נהנה מהם".¹⁶ ומבואר כאן שאצל שאול היה הענין של הבגדים משמעותי מאוד ואצל דוד היה מזולזל,

14. תהלים יט.

15. ירושלמי סוכה ה, ד.

16. סב, ב.

כאשר כמובן סגנון זה הוא המשך כללי של 'אהל יוסף' ששאול נמנה עליו,¹⁷ שבו יש דגש מאוד חזק על עניין הבגדים,¹⁸ ובניגוד לדוד.

ומסיבה זו אצל יוסף מצינו גבורה נגד יצר העריות ולא מצינו אצלם כלל נפילה בענין זה, ואילו אצל יהודה מצינו שבא אל תמר, ודוד עם בת שבע, ואמנון עם תמר, ושלמה עם נשיו, ואף אצל לוט ובנותיו שמהם בא דוד מצינו ענין זה. ומצד ענין זה, יש מעלה גדולה בכל ענין הבגדים הגדול אצל יוסף, שככל שכח הבגדים גדול, כך כח היצר המסתתר מאחוריהם פוחת. אמנם מסיבה זו גופא, בית דוד קרובים יותר אל התשובה, וכמו שמצינו ביהודה ותמר, דוד ובת שבע, אסא וחזקיהו ויאשיהו שאף לאחר שאבותיהם חטאו הם שבו אל ה', ואף לאחר שהוגלה יהודה מעל אדמתו, חזרו צאצאיהם ועלו לארץ. וזה בניגוד לבית יוסף, שכיון שמזוהים את עצמם רק במקום החיצוני, אינם יכולים לשים לב לפער שיש בין הפנימי לחיצוני, ומחד, הם יותר רחוקים מן הכישלון, אך מאידך כאשר הם נופלים מחמת החלק הפנימי שבו יש את החולשות, הם אינם יכולים להכיר בכך והם מנמיכים את החלק החיצוני ומקרבים אותו לחלק הפנימי בו נמצאים החולשות, ואינם שבים.

וכל מה שנתבאר ששאול מנהל מלכותו ביד רמה מאוד 'ולא גלי מסכתא', ואילו דוד מתנהל בצורה של התייעצות עם קרוביו ועם ראשי העם, ודיבורו לעם בנחת וב'גלי מסכתא', הדבר נובע מכך ששאול מזוהה לחלוטין עם מלכותו, ולכן הוא נמצא רק בעמדת המלך הנותן פקודות, ואילו דוד נשאר שפל בעיניו גם לאחר המלכתו מאחר שמעיקרא הוא רואה את עצמו כחסר וממילא הוא נמצא גם במקום של האדם הפשוט, שיכול לתקשר עם העם ולהסביר להם.

17. שהרי הבחירה בדוד מתוארת בתהילים כ"וימאס באהל יוסף ובשבט אפרים לא בחר... ויבחר את שבט יהודה", הרי ששאול שמשבט בנימין מוגדר כחלק מ'אהל יוסף'. וכן מבואר בשבת (נו, ב): "בשעה שאמר דוד למפיבוסת אתה וציבא תחלקו את השדה יצאת בת קול ואמרה לו רחבעם וירבעם יחלקו את המלוכה". ומבואר שהמידה כנגד מידה בחטא לצאצאי שאול, הוא בהעברת המלכות לירבעם, והיינו משום שהם שייכים לאותו 'אהל'. ואף שבסופו של דבר שבט בנימין לכדו הלך עם יהודה כשהתחלקה הממלכה, היינו משום המקדש שהיה שרוי בגבולם. (אמנם בשורש העניין באמת בנימין ממוצע בין יוסף ליהודה, והתחיל כבר כשרבו עליו כששלחו יעקב עם יהודה ליוסף, ואף בנחלת הארץ הוא ממוצע, והמקובלים כתבו שהוא 'עטרת היסוד' הנמשך מיוסף ובא לו ליהודה, ואכמ"ל).

18. ותחילת ענין זה בכתונת פסים שעשה יעקב ליוסף, ואחר כך בחליפות שנתן יוסף לאחיו ולבנימין אבי שאול נתן חמש חליפות, ובשאול מצינו מאוד את ענין הצניעות, ואף שמואל קרע מעליו את המעיל, ובירבעם הממונה על סבל בית יוסף מצינו שהתכסה בשמלה חדשה (מלכים א יא, כט). ורבי יוחנן שאמר אנא מזרעא דיוסף קאתינא (ברכות כ, א), אמר כל תלמיד חכם שיש לו רבב על בגדו חייב מיתה (שבת קיד, א), והוא שציוה על שינוי בגדים לשבת (שם), והתפלל אחר תפילתו "תתלבש ברחמיך ותתכסה בעוזך ותתעטף בחסידותך ותתאזר בחנינותך" (ברכות טז, ב), והיינו שדרכו בעבודת ה' היתה על ידי מלבושים חיצוניים, ולכן גם את הנהגת ה' כינה בלשון של לבושים.

וישנם עוד פרטים ודקויות רבים להאריך בחילוקי הסגנונות בין דוד לשאול בענין זה ובעניינים אחרים מקבילים, כפי שנכתבו קורותיהם ברוח הקודש ללמדנו את הדרך אשר נלך בה, ולא כתבתי אלא את הדברים הגלויים והפשוטים, ואידך זיל גמור.